

A szlovák nyelv tanítása szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban Általános helyzetkép

1. Bevezetés

A mai közép-kelet-európai kisebbségi nyelv- és oktatáspolitikák nem adnak hiteles választ arra a közkeletű mítoszként terjedő vélekedésre, amely szerint a többségi nyelvű iskolaválasztás a társadalmi mobilitás előfeltétele. A mítosz elterjedtségének egyik következményeként azonban a nem nemzetiségi iskolát választó nemzetiségi gyermekek aránya Szlovákiában mintegy 20% (www.nemzetpolitika.gov.hu; www.uips.sk).

A kisebbségi közösségek számára súlyos következmény, hogy abban az esetben, ha az egyén által tökéletesen elsajátított második nyelv a kisebbségi identitást háttérbe szorító módon lesz az egyén domináns nyelve, a saját kisebbségtől való elidegenedés, gyökértelessé válás esélye megnő. Szlovákiai példák azt bizonyítják, hogy a nyelvcserre sokszor egy generáción belül megtörténik (Sándor 2000). A hatalommal bíró többség nyelvének a kisebbség általi anyanyelvi szintű elsajátítása szubtraktív kétnyelvűség kialakulását eredményezi, miközben a többségi nyelvet anyanyelvként beszélő közösség egynyelvű. Ily módon a hatalomnak alárendelt kisebbségi nyelv tovább veszít presztízséből, és ezért is élük meg sok esetben a kisebbségi közösség tagjai a kétnyelvűséget veszélyforrásként, a nyelvcserre felé vezető útként.

Amikor a nacionalista ideológia a nemzetállam keretén belül lehetőséget teremt a nyelvválasztás fölötti hatalom megszerzésére azoknak a kisebbségeknek az esetében, ahol a nyelv a legfőbb identitásjelző tényező, lehetőség nyílik az identitástudat átformálására is, és így a nyelvi és az etnikai asszimilációra is (Puskás 2000). Mindezek miatt az elmúlt 20 évben a szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolák oktatásában az államnyelv elsajátításának milyensége, szintje folyamatosan hangsúlyos problémaként jelenik meg.

2. A szlovák nyelv mint idegen nyelv oktatása Szlovákiában

A szlovák mint idegen nyelv oktatásának jelenleg öt területét különíthetjük el Szlovákiában:

- a szlovák nyelv oktatása nem szlovákiai egyetemeken egyetemi hallgatók számára,
- a szlovák nyelv oktatása szlovákiai egyetemeken és egyéb intézményekben külföldi érdeklődők (legtöbb esetben felnőttek) számára,
- a szlovák nyelv oktatása kisebbségben (pl. Magyarországon, Romániában) élő szlovákok számára,
- a szlovák nyelv oktatása a szlovákiai magyar kisebbség számára,

- az elmúlt évtizedben új területként megjelent a szlovák nyelv oktatása menekültek gyermekei számára.

Az öt területből az első kettő több azonosságot mutat módszereiben és követelményrendszerében egyaránt, egyrészt abból a szempontból, hogy az idegen nyelvek oktatásának módszereiből indul ki, másrészt a célcsoportot főleg felnőttek alkotják, akik a nyelvet – anyanyelvi tudatosságuk magasabb szintje miatt – másképp sajátítják el, mint a gyermekek. A negyedik és ötödik terület a célcsoport szempontjából mutat azonosságot, amennyiben gyermekekről van szó, módszereiben azonban eltérést mutat. A menekültek gyermekei a szlovák nyelvet intenzív nyelvtanfolyamok segítségével, számukra kidolgozott tananyag révén sajátíthatják el. A magyar kisebbség számára a szlovák nyelv tanítása az oktatás szerves részeként történik (erről részletesen l. alább), a szlovák nyelv és szlovák irodalom óra keretén belül.

2.1. A szlovák nyelv oktatását befolyásoló tényezők

2.1.1. *A kulturális minisztérium nacionalizmus által (is) befolyásolt purista nyelvszemlélete*

A minisztérium hatáskörébe a kultúrával összefüggő területek tartoznak, mint például a művészet, az államnyelvtörvény és annak betartása, az államnyelv védelme, a média, az audiovizuális média, a szerzői jog, a kulturális örökség stb. A szlovák államnyelvi törvényt az elmúlt másfél évtizedben sokan elemezték,¹ e tanulmány keretein túlmutatna a törvény hatásainak a vizsgálata. A nyelvtörvény szelleméhez kapcsolódó bejelentések kezelése, a szlovákiai szlovák nyelvhasználat vizsgálata szintén a kulturális minisztérium hatáskörébe tartozik. A minisztériumnak az államnyelv használatáról szóló jelentései (a 2016-os jelentés a harmadik²) megvizsgálják a szlovák nyelv használatát az államigazgatás, a helyi közigazgatás, a média és az iskolaügy területén. A jelentések szellemisége mereven purista. Mindegyik jelentés kiindulópontja, hogy egyetlen nyelvváltozat, a kodifikált szlovák nyelv használata a megengedhető a vizsgált területeken. Minden eltérés a kodifikált nyelvváltozattól felróható és orvosolandó. Az iskolaügyet érintő megállapítások szerint (Harmadik jelentés 2016: 14) az oktatásügy minden területén, beleértve a felsőoktatást is javítani kell a szlovák nyelvről való gondoskodást.³ A dokumentum külön kitér a magyar tanítási nyelvű oktatási intézményekben folyó szlovák nyelvoktatásra (óvodában, általános iskolában, középiskolában egyaránt). A továbbiakban az óvodai szlovák nyelvoktatás értékelésének néhány

¹ A témához lásd a teljesség igénye nélkül: Berényi 1994; Cúth 2011; Gyuricsek 2013; Kollár–Priklerová (szerk.) 1999; Lanstyák 1999; Misad 2009; Šutaj–Šapos 2000; Szabó Mihály 1998; Szabó Mihály 1999, 2000/2002, 2006; Vass 2013; Vogl 2009.

² Harmadik jelentés a Szlovák Köztársaság államnyelve használatának állapotáról 2016 (Tretia správa o stave používania štátneho jazyka na území Slovenskej republiky file:///E:/3.Sprava_o_SJ-2016_aj_s_prilohami%20(1).pdf). Az első 2012-ben, a második 2014-ben készült el.

³ Ukazuje sa, že starostlivosť o slovenský jazyk vo všetkých typoch škôl a školských zariadení vrátane vysokého školstva bude potrebné zlepšiť.

részletét mutatom be. A szlovák állami tanfelügyelőség óvodai ellenőrzései jelentései alapján pozitívként kiemeli, hogy az óvodákban a nevelés kétnyelvűen folyik, és annak ellenére, hogy „a kétnyelvű kommunikációt a gyermekek általában értették, a feltett kérdésekre túlnyomó részben egy szóval válaszoltak. Szókincsük államnyelven jelentősen szűkebb körű volt, mint anyanyelven [...] A kisebb gyermekek anyanyelvükön kommunikáltak [sic!], vagy nem válaszoltak helyesen, mert nem ismerték a szavak adekvát megfelelőjét”⁴ (2016: 14).

A jelentés kétarcúságát mutatja, hogy a felsorolt kifogások ellenére a jelentés szerint az oktatás színvonala átlagos, illetve megfelelő mind a három vizsgált oktatási szinten, javasolja azonban az oktatás koncepciójának átértékelését és a tankönyvek átdolgozását. A jelentés külön hangsúlyozza, hogy az oktatásügyi minisztérium figyelembe véve az előző jelentés ajánlásait bevezette a megújított állami oktatási programokat 2015 szeptemberétől. Az ajánlások között szerepel a pedagógusok és a tanulók nyelvkultúrájának növelése. Az intézkedésekre tett javaslatok a jó szándékú olvasó számára akár pozitív jelentéssel bírhatnak. A problémát a nemzeti alapú látásmód kizárólagossága jelenti. Hivatalossá, sőt rendeleterejűvé⁵ teszi azt a Szlovákiában általános elvárást, hogy a nemzetiségek anyanyelvi szinten tudjanak szlovácul, a jelentés írói előtt semmilyen más cél nincs, mint a kodifikált szlovák nyelv „tökéletes” elsajátítása, ami népi kétnyelvűség esetében glottodidaktikai szempontból értelmezhetetlen és a nyelvcserét célzó törekvés. A dokumentumban a kisebbségi anyanyelv értéke semmilyen formában nem jelenik meg, mint ahogyan a működő kétnyelvűség kialakítása sem cél.

2.2. A szlovák nyelv oktatása irányzatainak egymástól való elszigetelődése

A szlovák nyelv idegen nyelvként való oktatására való felkészítés Szlovákiában a pozsonyi Comenius Egyetem Studia Academia Slovaca elnevezésű központjában folyik 1965-től. Fő feladata a szlovák nyelv oktatása nem szlovák anyanyelvűek számára, a szlovák mint idegen nyelv kutatása, az ilyen tárgyú kutatások koordinálása, tankönyvek és módszertani segédanyagok kidolgozása, a külföldi egyetemeken dolgozó szlovák nyelvi lektorok felkészítése. A szlováknak mint idegen nyelvnek az oktatása önálló szakként sem BA-, sem MA-szakon nem végezhető, de a központ évente szervez kétszemeszteres (önköltséges) szakirányú továbbképzést az érdeklődők számára. A szlovák nyelv idegen nyelvként való oktatására vonatkozó publikációkat megvizsgálva (Pekarovičová, J. [ed.] 2002; Pekarovičová, J. 2004;

⁴ Dvojazyčnej komunikácii deti zvyčajne rozumeli, na kladené jednoduché otázky prevažne odpovedali jednoslovné. ... Ich slovná zásoba bola výrazne obmedzenejšia v štátnom jazyku ako v materinskom jazyku. Mladšie komunikovali v materinskom (maďarskom, rómskom) jazyku, prípadne neodpovedali správne, pretože nepoznali adekvátne ekvivalenty slov.

⁵ Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 238 z 21. mája 2014 k Správe o stave používania štátneho jazyka na území Slovenskej republiky 'A Szlovák Köztársaság 238. sz. határozata a Szlovák Köztársaság államnyelve használatának állapotáról szóló jelentéshez' file:///E:/UZNESENIE_238_2014_pouzivanie_statneho_jazyka.pdf.

Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 86 z 2. marca 2016 k Tretej správe o stave používania štátneho jazyka na území Slovenskej republiky 'A Szlovák Köztársaság 238. sz. határozata a Szlovák Köztársaság államnyelve használatának állapotáról szóló harmadik jelentéshez' file:///E:/1_uznesenie_k_sprave_2016%20(1).pdf.

Pekarovičová, J.–Žigová, L.–Mošaťová, M. 2007; Žigová L.–Vojtech. M. [ed.] 2011; Sedláková 2013) megállapítható, hogy a szlovákiai kisebbségek számára való oktatás lehetőségként sem jelenik meg. Oly mértékben különül el a két oktatási irányzat, hogy azokban a publikációkban, amelyek a kisebbségek szlovák nyelv tanítására vonatkoznak, nem találhatók hivatkozások a szlovák nyelvet idegen nyelvként taglaló publikációkra és fordítva. Paradox módon egyik irányzat sem vesz tudomást a másikról, és nem használja fel az adott területen elért eredményeket. Hogy ennek nem kellene törvényszerűen így lennie, bizonyítja a tény, hogy a magyarországi Slovenčinár című módszertani folyóirat 2004-es számában Jana Pekarovičová-tól (2004), aki a szlovák mint idegen nyelv oktatás elismert szakértője, terjedelmes tanulmányt olvashatunk a szlovák nyelv tanításáról, amelyben kitér az idegen nyelvi oktatás szociolingvisztikai, pszicholingvisztikai és etnokulturális aspektusaira is.

További problémaként jelenik meg a szlovák nyelv oktatásában megnyilvánuló nyelvművelő szemlélet, amely abból indul ki, hogy egy – kiejtésében, nyelvtanában, stílusában – tökéletes szlovák nyelvet kell megtanítani és a tanulóknak elsajátítani. A nyelvtudomány egyéb ágaiban (szociolingvisztika, kognitív nyelvészet) elért eredmények sem jelennek meg a szlovák nyelv oktatásának a megújításában. A 2014–2016-ban a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen a szlovák nyelv oktatásának megújítására⁶ lefolytatott projekten belül a projekt résztvevőiként kísérletet tettünk párbeszéd kialakítására e téren (ehhez l. Kozmács 2015; Tolcsvai Nagy 2015), amely azonban sajnos nem hozott jelentős eredményt. Az általunk megjelentetett kötet (Vančo–Kozmács [szerk.] 2015) három tanulmánya (Vaňko 2015; Glovňa 2015; Gadušová 2015) közelíti meg a szlovák nyelv tanítását idegen nyelvi szempontból, mind a három tanulmányból hiányzik azonban a célcsoport – esetünkben a szlovákiai magyarok – ismerete, és így a bennük megfogalmazott javaslatok is igen korlátozott mértékben használhatók, és nem jelentették azt az áttörést, amelyre a szlovák nyelv tanítása metodikájának szüksége lenne.

Itt kell megemlítenünk azt a tényt is, hogy a pedagógusképzésben – a komáromi Selye Egyetem pedagógusképzésén és a nyitrai alsó tagozatos pedagógusképzésén kívül – nem készítik fel a pedagógusokat célzottan a magyar iskolákban folyó szlovák nyelv oktatására. A szlovák nyelv és irodalom szakos tanárok képzését folytató szlovák egyetemeken a képzésben nem szerepel ilyen jellegű tantárgy.

2.3. A szlovákiai magyar tanulók nyelvtudásának szintje

A szövegértés szintjét Szlovákiában nemzetközi szinten a PIRLS- (Progress in International Reading Literacy Study) és a PISA- (Programme for International Student Assessment) teszt méri. A PIRLS- az alsó tagozatos negyedik osztályos tanulók, a PISA-felmérés 9. évfolyamba járók szövegértését vizsgálja. A PIRLS

⁶ A projekt címe: A nemzetiségi tannyelvű/nemzeti kisebbségi tannyelvű iskolákban oktatott szlovák nyelv és irodalom tantárgy minőségi javítása idegennyelv-oktatási módszerekkel (különös tekintettel a magyar tannyelvű iskolákra): A nyitrai modell.

szövegértési kompetenciamérés eddigi eredményei (2001, 2006, 2011⁷) alapján elmondható, hogy „sem a szlovák iskolák sem a magyar iskolák tanulói körében nincs statisztikailag szignifikáns különbség a különböző fajta feladatsorok teljesítésének eredményességében” (Morvai 2014: 166), az OECD-átlagot nem éri el.

Roszsabb eredményeket mutat a szövegértés a PISA-felmérés alapján, ahol a kapott pontszámok jóval az OECD-átlag alatt (496 pont) vannak, a szlovák és a magyar iskolákban egyaránt és romló tendenciát mutat (részletesen, a magyarországi eredményekkel is összehasonlítva I. Kázmér 2017).

A PISA-felmérésben elért szövegértési szint alakulása 2003-tól:

Év	2000	2003	2006	2009	2012	2015
Szlovákia	–	469	466	477	463	453

Nemzeti szinten a tanulók szövegértési szintjét az ötödik és a kilencedik évfolyamban mérik, az úgynevezett Monitor-teszteléssel,⁸ amely az összes iskolára kiterjedő felmérés. A szlovák tanítási nyelvű iskolákban az ötödikes tanulók szlovák nyelv és irodalom átlagos tesztresultátusa 2017-ben 63,1% volt, a magyar iskolákban magyar nyelvből és irodalomból a tanulók átlagos teljesítménye 55,1% volt. A kilencedik évfolyamban a szlovák nyelv és irodalom eredményeinek átlaga 61,2% (szlovák tanítási nyelvű iskola), míg magyar nyelv és irodalomból az átlagos teljesítmény 66,0% volt. A magyar iskolákban mért szlovák nyelv és szlovák irodalom teszt átlageredménye 66,1%-ot ért el.⁹ Az adatok alapján elmondható, hogy a magyar iskolába járó diákok százalékosan jobb eredményt értek el szlovák nyelvből, mint a szlovák iskolába járó diákok, még abban az esetben is, ha a különbség nem szignifikáns, és ha a diákok eltérő tartalmú tesztet írtak szlovák nyelvből az eltérő tanítási nyelvű iskolákban. Hacsak nem az összes magyar tanítási nyelvű iskolát érintő jobbító szándékú összeesküvésről van szó,¹⁰ az eredmények alapján egyértelműen kijelenthető, hogy nem állja meg a helyét az a feltételezés, hogy a magyar iskolába járó diákok szlovák nyelvtudásának szintje rossz lenne. Az viszont ténykérdés, hogy nyelvtudásuk nem anyanyelvi szintű, hiszen nem az az anyanyelvük.

A matematikából és a nyelvekből 90% fölött teljesítő diákokat felvételi vizsga nélkül veszik fel középiskolai tanulmányaikra. A magyar nyelvű oktatás eredményességét mutatja az a tény is, hogy az így felvett diákok aránya 4,5% volt, ami nagyon hasonló arány a szlovák iskolát végzettek 5%-ához. Ki kell emelni azt a tényt is, hogy a szlovák iskolába járó diákoknak csupán két, míg a magyar iskolába járó diákoknak három tantárgyból kell együttesen elérniük a 90%-os eredményt.

⁷ A 2016-ban végzett mérés eredményei még nem nyilvánosak.

⁸ A tesztelés matematikából (szlovák és magyar tanítási nyelvű iskolákban egyaránt), szlovák nyelv és irodalomból (szlovák iskolákban), magyar nyelvből és irodalomból és szlovák nyelv és szlovák irodalomból (magyar iskolákban) végzik. A magyar iskolába járó ötödikeseket szlovák nyelvből és szlovák irodalomból nem tesztelik. A tesztek szövegértési és nyelvtani, valamint irodalomelméleti tudást számon kérő feladatokat tartalmaznak.

⁹ Forrás: http://www.nucem.sk/documents/46/testovanie_5_2016/tlacova_sprava/TS_T5_2016_FINAL.pdf; http://www.nucem.sk/documents/26/testovanie_9_2017/vysledky_t9_2017/Tlacova_sprava_Testovanie_9-2017.pdf.

¹⁰ Az esetleges pedagógusi „segítség” kiküszöbölése céljából a teszt írásakor másik iskolából érkező tanárok is jelen vannak.

A továbbiakban az oktatási rendszer általános és rövid áttekintése után a szlovák nyelv és szlovák irodalom tantárgyi programjainak elemzésére térek át.

3. A szlovákiai magyar oktatási rendszer szerkezete

A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 42. cikkelye kimondja a művelődéshez való jogot, illetve a tankötelezettséget, amelynek időtartamát törvény szabályozza. Minden állampolgárnak joga van ingyen tanulni az általános és középiskolákban, valamint a felsőfokú tanintézetekben (www.zbierka.sk/sk/predpisy/460-1992-zb.p-2044.pdf). A Szlovák Köztársaság törvényben szabályozza az általános iskolák és a középiskolák rendszerét (Közoktatási törvény file:///C:/Users/User01/Downloads/201308051506190.245_2008-kozoktatasi_torveny_hu.pdf)¹¹ és a felsőfokú tanintézmények rendszerét (Felsőoktatási törvény 2001). Az 1984. évi 29. számú közoktatási törvény értelmében a kisebbségi tanügyi intézményekben az óvodai nevelés, alap- és középfokú oktatás a kisebbségek nyelvén is folyik. Az 5/1999-es törvény értelmében a magyar tannyelvű általános iskolák és középiskolák tanulói újra kényelvű bizonyítványt kapnak, illetve ezekben az iskolákban az iskolai dokumentációt két nyelven, magyarul és szlovákul vezetik.

A szlovák törvények szerint az oktatás 16 éves korig kötelező. Az általános iskola kilenc évfolyamos, majd a képzés középfokú oktatási intézményekben zajlik. Ezek lehetnek gimnáziumok, illetve szakiskolák, amelyekben a szakképzés mellett a felsőoktatási tanulmányokra is felkészíthetnek. A gimnáziumok elsősorban felsőoktatásban való részvételre készítik fel a diákokat. Mind alap-, mind középszinten található állami, magán- és egyházi iskolák is. Sikeres érettségi és felvételi vizsgák után a diákok BA és MA fokozatot szerezhhetnek a felsőoktatásban. Az MA fokozat megszerzése után az egyetemeken doktori programok végezhetőek.

Annak ellenére, hogy sem számukat, sem helyzetüket tekintve nem felelnek meg az igényeknek a magyar középiskolák, főleg a szakközépiskolák, a magyar általános iskolák elegendő helyet adnak a magyar nyelvterületen élő magyar gyermekek számára. Míg a szlovák nyelvet és szlovák irodalmat tantárgyként tanítják a magyar iskolákban, addig a magyar nyelvet semmilyen szlovák tanítási nyelvű intézményekben nem tanítják. A középfokú szakiskolák szakmai tantárgyait részben vagy teljesen szlovák nyelven oktatják.

A szlovákiai magyarság iskolai végzettségét mutató adatok kedvezőtlenebb képet mutatnak, mint a többségé. A 2011-es népszámlálás alapján a szlovák lakosság 20,1%-a, míg a magyarok 30,5%-a rendelkezett csak alapfokú végzettséggel. A szlovákok 19,7%-a, a magyarok 23,2%-a végzett szakképző iskolai oktatásban. Középszintű érettségivel a szlovákok 25,6%-a, a magyarok 22,1%-a rendelkezett. Míg a szlovákok 7,9%-a, addig a magyaroknak csak 4,5%-a végzett a felső-

¹¹ A jogszabályt legutóbb 2014-ben módosították. A változtatás megszabja, hogy 2015. szeptember 1-jétől az egyes iskolatípusokban mennyi lehet a tanulók minimális létszáma. A kiselsősöknél legalább tizenegy, az alsó tagozat további osztályaiban pedig eggyel több tanuló az alsó határ. Ennél kisebb létszám azokban a falvakban lehetséges, amelyekből a további általános iskola több mint hat kilométernyire van. Ez a rendelkezés érvényes a nemzetiségi intézményekre is.

oktatásban, ami kedvezőtlen hatással van a magyar kisebbség oktatási rendszerére és természetesen gazdasági helyzetére is.

3.1. Az oktatás törvényi szabályozása

3.1.1. Oktatási programok

A szlovákiai magyar oktatásügy nem alkot külön szervezeti egységet, a szlovákiai közoktatás része. Szlovákiában 2008-ban a közoktatást érintő oktatási reformot vezettek be, amelyet az elfogadott iskolaügyi törvény szabályoz (245/2008 Z.z. Zákon z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní [školský zákon] a o zmene a doplnení niektorých zákonov) (http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/PKvs/z245_2008.pdf).

A törvényben megfogalmazottak szerint az oktatás célja többek között az írott és beszélt nyelvi kommunikációs készségek, az információs-kommunikációs technológiákban való jártasság, az államnyelven, anyanyelven és idegen nyelven való kommunikációs készségek, matematikai, természettudományi és az életen át tartó tanulás, valamint a szociális és állampolgári, ezen kívül vállalkozói és kulturális kompetenciák megszerzése.

A törvény meghatározza a közoktatás oktatási szintjeit, amelyek az ISCED 97¹² keret- és fogalomrendszere szerint a következők:

ISCED-szint	Az oktatási rendszer szintje	A szlovákiai oktatásban ennek megfelelő szint
ISCED 0	Az alapfokú képzés előtti, nulladik szint Minden, az alapfokú oktatást megelőző intézményi nevelési szint	Óvodai intézményekben folyó nevelés ¹³
ISCED 1	Alapfokú képzés	Alsó tagozat (1–4. évfolyam)
ISCED 2	Alsó középfokú képzés – az alsó fokú képzés folytatása	Az általános iskola második szintje és az 5 és 8 éves gimnáziumok, valamint zenei szakközépiskolák alsó évfolyamai (az oktatás 9. évfolyamának megfelelő évfolyamig)
ISCED 2A	Az általános iskola második szintje	
ISCED 2B	Az általánosan kötelező képzés befejezése, nem befejezett szakképzésben	
ISCED 2C	Szakképzésben való részvétel	

¹² The International Standard Classification of Education <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/iscsed97-en.pdf>. A 2008-as közoktatási reform bevezette a szlovákiai oktatásban is az UNESCO által elfogadott egységes nemzetközi oktatási osztályozási rendszert, az ISCED 97 keret- és fogalomrendszere szerinti szabályozást.

¹³ Az óvodai nevelés a gyermek iskolaköteles kora előtti utolsó évében kötelező.

ISCED-szint	Az oktatási rendszer szintje	A szlovákiai oktatásban ennek megfelelő szint
ISCED 3	Felső középfokú képzés, amely az alsó középfokú képzés befejezése után következik, a felsőfokú képzés előtti szint	A felső középfokú képzésbe a négyéves gimnáziumok és az öt- és nyolcéves gimnáziumok felső évfolyamai tartoznak (általános képzés), szakközépiskolák (a zenei szakközépiskolák felső tagozatai is) és érettségi nélküli szakképzést nyújtó iskolák
ISCED 3A	Felső középfokú, érettségivel végződő (általános) képzés (gimnázium)	
ISCED 3B	Középfokú, szakérettségivel végződő képzés	
ISCED 3C	Középfokú szakképzés	

A törvény szabályozza az oktatás nyelvét, amely a közoktatási intézményekben az államnyelv (12. § 2. bekezdés), a nemzetiségi és etnikai csoportokhoz tartozó gyermekek és tanulók számára pedig az államnyelv elsajátítására biztosított jogon kívül joguk van saját nyelvükön való oktatásra is (12. § 3. bekezdés). A nemzetiségi iskolákban a törvény rendelkezik az államnyelv (12. § 3. bekezdés) kötelező tantárgyi mivoltáról is, a szlovák nyelv és szlovák irodalom tantárgy annak elsajátításához szükséges mértékben része az oktatásnak.¹⁴ A nem halló gyermekek számára a törvény biztosítja a jelnyelven való oktatáshoz való jogot.¹⁵ A törvény megkülönbözteti a nemzetiség nyelvén és a nemzetiség nyelvét oktató közoktatási intézményeket. A nemzetiség nyelvén oktató intézményekben az oktatás minden tárgyra vonatkozóan az adott nemzetiség nyelvén történik. A nemzetiségi nyelvet is oktató intézményekben bizonyos tárgyakat a nemzetiség nyelvén is lehet oktatni. A javasolt tárgyak a képzőművészeti nevelés, a zenei nevelés és a testnevelés. A többi tantárgy oktatása az államnyelven folyik.

Az iskolaügyi törvény kimondja, hogy az általános és középiskolákban a nevelés és oktatás az úgynevezett nevelési-oktatási programok alapján történik. Az oktatási program¹⁶ olyan kötelező dokumentum, amely meghatározza az oktatás általános céljait, a megszerzendő kulcskompetenciák körét. Az oktatás tartalmi keretét az állami nevelési és oktatási programok¹⁷ (*štátny vzdelávaci program*) és a helyi oktatási programok (*školský vzdelávaci program*) határozzák

¹⁴ (3) Súčasťou výchovy a vzdelávania v základných školách a stredných školách s iným vyučovacím jazykom, ako je štátny jazyk, je aj povinný vyučovací predmet slovenský jazyk a literatúra v rozsahu vyučovania potrebného na jeho osvojenie.

¹⁵ (4) Nepočujúcim deťom a žiakom sa zaručuje aj právo na výchovu a vzdelávanie v posunkovej reči nepočujúcich.

¹⁶ A törvény a továbbiakban a „vzdelávaci program” (oktatási program) kifejezést használja.

¹⁷ A szlovákiai magyar nyelvű oktatási terminológia kialakítása több évtizedre visszatekintő folyamat. A már használatos fogalmak egy része erős szlovák nyelvi hatást mutat, ugyanakkor a magyar pedagógusok részéről megvan az igény a magyarországi terminológiához való alkalmazkodásra is. A magyarországi szakkifejezések átvétele azonban az oktatási rendszer eltérő volta miatt nem minden esetben lehetséges. Tanulmányomban Szabómihály Gizella (Katedra 2013, 2014) által javasolt szakkifejezéseket használok. Mivel ezek a kifejezések sok esetben még nem váltak széles körben elterjedté, és bízva abban, hogy e tanulmány eljut a szlovákiai ma-

meg. Az állami nevelési és oktatási programokat a Szlovák Köztársaság Iskolaiügyi, Tudomány, Kutatás és Sportminisztériuma¹⁸ (a továbbiakban: oktatásügyi minisztérium) teszi közzé, az oktatási programokat az Állami Pedagógiai Intézet (Štátny pedagogický ústav) munkatársai dolgozzák ki, és az intézmény honlapján jelenik meg.

A már említett reform kapcsán bevezették a 2011-től érvényes kompetencia-alapú oktatási modellt és curriculumtípusú képzési programot, amelynek bizonyos elemei a szlovák oktatásügyi dokumentumban már megtalálhatók voltak 2008 előtt is, de 2009-ben és 2010-ben dolgozták ki a mai tartalmát.

3.2. A szlovák nyelv és szlovák irodalom tantárgy órakerete az egyes oktatási szinteken

A magyar tanítási nyelvű iskolákban a pedagógusszakma felzúdulásának és a magyar politikum sikeres érdekképviselésének köszönhetően 2016 szeptember 1-től új – az addig érvényesnél a szakmai szempontokat jobban érvényesítő – órakeretszám lépett érvénybe. Ez az órakeretszám egyrészt kellő teret biztosít a szlovák nyelv elsajátításának, ugyanakkor az anyanyelvi órák száma lehetővé teszi az írás és az olvasás kellő szintű elsajátítását is.¹⁹ Az alsó tagozaton érvényes órakeret a következő:

Műveltségi terület	Tantárgy	Alsó tagozat				
		Évfolyam				
		1	2	3	4	Σ
Nyelv és kommunikáció	Szlovák nyelv és szlovák irodalom	5	6	5	5	21
	Nemzetiségi nyelv és irodalom	8	6	5	5	24
	Angol nyelv			2	2	4

gyar pedagógusokhoz, a könnyebb és pontos azonosítás végett egyes kifejezések mellett zárójelben megadom szlovák megfelelőjüket is.

¹⁸ A minisztérium szlovák megnevezése: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

¹⁹ Az addig érvényes órakeret egyforma óraszámot biztosított a szlovák és magyar nyelv számára is, az első évfolyamban 5-5, másodikban 6-6, a harmadik és negyedik évfolyamban 5-5 órát.

A felső tagozat órakerete a nyelv és kommunikáció műveltségi területen:

Műveltségi terület	Tantárgy	Felső tagozat Évfolyam					
		5	6	7	8	9	Σ
Nyelv és kommunikáció	Szlovák nyelv és szlovák irodalom	5	5	4	5	5	24
	Nemzetiségi nyelv és irodalom	5	5	5	4	5	24
	Angol nyelv	3	3	3	3	3	15

A szlovák órán javasolt az osztályok csoportra osztása, egy csoportban maximum 17 tanuló lehet.

3.3. Az állami tantárgyi oktatási programok rövid elemzése

A programok elnevezései közötti kiigazodást megnehezíti a dokumentumok hasonló megnevezése.

Az egyes szintek oktatási programjaiban határozzák meg az egyes műveltségi területeket és tantárgyközi elemeket is, valamint azt a teljesítményi követelményrendszert, amelynek teljesítése alapján a diákok az oktatás következő szintjére léphetnek, vagy amely alapján végzettségüket elismerik. Az állami oktatási programok csak szlovák nyelvűek, magyar nyelvű változatuk nem létezik.²⁰ Az adott tantárgyak oktatását az egyes műveltségterületeken belül kidolgozott oktatási programok határozzák meg. Ez a dokumentum tulajdonképpen a tantárgyi tantervi követelményrendszer (*vzdelávaci štandard*²¹), maga a dokumentumtípus a már említett iskolaügyi törvényben az állami oktatási program részeként van meghatározva. A továbbiakban a tantárgyakra vonatkozó dokumentumtípusra az állami tantárgyi program kifejezést használom.

Az állami tantárgyi oktatási program meghatározza a tantárgy célját. Tartalmazza a standard tananyagtartalmat (*obsahový štandard*) és a standard elsajátítandó készségeket (*vykonový štandard*). A tananyagtartalom meghatározza az elsajátítandó ismeretek mennyiségét, az elsajátítandó készségek pedig a kimeneti teljesítményt, azaz az elsajátítandó ismeretek, készségek szintjét határozza meg.

A kerettantervek (*rámcový učebný plán*) az állami oktatási programok részei, tartalmazzák a művelődési területeket, azok keretében a kötelező és választható tantárgyakat, és meghatározzák a programok minimális óraszámát az adott oktatási programon belül, de tananyag-követelmény nem tartalmazznak.

²⁰ A magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatási programja is szlovák nyelvű.

²¹ Az iskolai szakzsargonban a pedagógusok sok esetben a *vzdelávaci štandard* direkt kölcsönzöt használják.

3.3.1. *Az óvodai állami oktatási program (Štátny vzdelávací program ISCED 0 – predprimárne vzdelávanie) Szlovákiában*

Az óvodai állami oktatási programnak nincs külön a nemzetiségi óvodák számára vagy a magyar nyelvre kidolgozott része. Maga a program tartalmazza a bevezetést, meghatározza a nevelés és oktatás céljait, az oktatás szintjét, a képzési szintet elvégzett gyermek kompetenciaprofilját, a művelődési területeket. A dokumentum nem rendelkezik a nemzetiségi oktatásról, csupán bizonyos pontjaiban utal rá. A művelődési célok között megfogalmazódik, hogy az óvodai nevelésnek segítenie kell a szülők iránti, az állam kulturális, nemzeti hagyományai, az államnyelv, az anyanyelv és a saját kultúra iránti tisztelet megerősítését. A program külön pont alatt tárgyalja az oktatás nyelvét (*Vyučovací jazyk*) (SVP ISCED 0 2008: 26). A szövegben kiemelve, az első mondatban leszögezi, hogy az óvodákban az oktatás nyelve a Szlovák Köztársaság államnyelve. Ugyanakkor kimondja, hogy a nemzetiségek és etnikai csoportok azon jogán kívül, hogy az államnyelvet elsajátítsák, joguk van a nevelésre és oktatásra saját nyelvükön is – az anyanyelvi oktatásnak többletjogként való megjelenését jól dokumentálja ez a megfogalmazás. A nemzetiségi nyelven működő óvodákban a nevelési tevékenység része az államnyelven – szlovák nyelven²² (a szövegben kiemelve) való kommunikáció is. Az Emberek műveltségterületen belül elsajátítandó készségként jelenik meg az államnyelv „bizonyos” szintű elsajátítása is (hogy milyen szintű, közelebről nincs meghatározva), a következő készségekkel: értő hallgatás, kérdésekre, utasításokra nem verbálisan reagálni, szóban reagálni egyszerű kérdésekre, egyszerű mondat szerkezetek segítségével kommunikálni. A közös európai nyelvi referenciakeret által meghatározott nyelvtudási szintre a programban nincs utalás.²³

3.3.2. *A magyar tanítási nyelvű iskolák szlovák nyelv és szlovák irodalom állami tantárgyi programja az alsó tagozat számára (Štátny vzdelávací program slovenský jazyk a slovenská literatúra – primárne vzdelanie) (2015)*

Az alsó tagozatos állami oktatási program általános része tartalmazza a képzési szint általános jellemzését, céljait, a képzési szintet elvégzett tanuló kompetenciaprofilját, a műveltségterületeket,²⁴ a keressztantervi témákat, a kerettanterveket, az általános tantervi követelményeket, az oktatás szervezeti feltételeit, az alsó tagozatos képzés kötelező személyi ellátottságát, a speciális nevelési igényű tanulók és az egészségileg hátrányos helyzetű tanulók oktatásának az elveit, a tehetséges tanulók oktatására vonatkozó elveket és az iskolai program elkészítésére vonatkozó elveket.

²² „V materských školách alebo v triedach, v ktorých sa výchova a vzdelávanie uskutočňuje v jazyku príslušnej národnostnej menšiny, je súčasťou výchovno-vzdelávacej činnosti aj komunikácia vštátnom – slovenskom jazyku” (ISCED 0 2008: 26).

²³ Erre magyar nyelven lásd: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2013/495871/IPOL-CULT_ET\(2013\)495871\(SUM01\)_HU.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/JOIN/2013/495871/IPOL-CULT_ET(2013)495871(SUM01)_HU.pdf).

²⁴ A műveltségterületek nem egyeznek meg a tantárgyakkal, azoknál szélesebb tartalmat takarnak, egy-egy műveltségterület több tantárgyat foglal magába.

A tantárgy ismertetése a következőt tartalmazza: a szlovák nyelv tanításának a magyar tanítási nyelvű iskolákban specifikus és központi szerepe van, a magyar nyelv után a második elsajátítandó nyelv. Specifikus szerepét meghatározza, hogy a Szlovák Köztársaság államnyelve. A program – egyedülként a vizsgált programok között – leszögezi, hogy az oktatás kiindulópontjának azt a tényt kell tekintenünk, hogy a tanulók eltérő nyelvi és beszédbeli képességekkel lépnek iskolába, amely eltéréseknek különböző okai lehetnek. Ilyenek többek között, ha nem részesülnek óvodai nevelésben, a tanulók eltérő nyelvi és szociális helyzete, eltérő iskolaérettiségi szintje és eltérő anyanyelvi szintje. A szlovák nyelv oktatása ciklusokban történik. Az első ciklus az úgynevezett kezdő szakasz (*začiatočná etapa*) (ŠVP Slovj 2015: 2), és az oktatás első három évére terjed ki. Az első évfolyamban a beszélt nyelvi kommunikáción van a hangsúly írásbeliség nélkül, a második évfolyamtól a szóbeliségre való alapozás fokozatosan csökken a szlovák nyelvű írás és olvasás elsajátításának megkezdésével és térnyerésével, de ez nem jelenti a szóbeliség háttérbe szorulását. A standard kimeneti követelmények és a standard tartalmi követelmények a dokumentumban táblázatos formában jelennek meg, a kommunikációs témák az egyes évfolyamokban körkörösén bővülnek. A második ciklus a szlovák nyelvoktatás folytatásának szakasza (*pokračovacia etapa*), amely az általános iskola negyedik, ötödik és hatodik évfolyamára van tervezve. A tantárgyi program a követelményeket az alsó tagozatra tartalmazza. A dokumentum hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a tanulók a szlovák nyelv elsajátítása iránt pozitív attitűdöt alakítsanak ki, valamint megállapítja, hogy a szlovák nyelv a kommunikáció eszköze, de végső soron a tanulók gondolatainak kifejezésére is szolgál, és mint ilyen hozzájárul a tanulók személyiségének a fejlesztéséhez. Módszerként a kommunikáción alapuló oktatást javasolja, a nyelvtani jelenségeket a szóbeli közlések segítségével javasolja elsajátítani. A 2015-től érvényes oktatási programban az előző programtól eltérően a kétnyelvűség kialakítása már nem jelenik meg célként. Ebben a dokumentum szerint a nyelvoktatás kontrasztív alapú módszerét kell alkalmazni. Az alsó tagozat végére kimeneti követelményként 550–600 lexikai egység aktív használata és 300–350 szó passzív ismerete jelenik meg. A követelményrendszer ideális célnak a negyedik év végére azt tekinti, hogy a tanulók rendelkezzenek az egyszerű, önálló, összefüggő szóbeli és írásbeli szöveg létrehozásának a képességével. Ha összehasonlítjuk az angol nyelv iránt támasztott követelményekkel, a Közös Európai Referencia Keret szerint ez a szint B1-nek felel meg (képes leírni élményeit, terveit, egyszerű történetet elmondani, képes a tanuló számára ismert egyszerű szöveg megfogalmazására <https://tracktest.eu/sk/jazykove-urovne-serr-cefr/>).

3.3.3. *A szlovákiai felső tagozatos képzésre vonatkozó állami oktatási program (ISCED 2). Szlovák nyelv és szlovák irodalom*

A felső tagozatos állami oktatási program szerkezete megegyezik az alsó tagozattal. Tartalmazza a képzési szint általános jellemzését, céljait, a képzési szintet elvégzett tanuló kompetenciaprofilját, a műveltségterületeket, keresszttantervi témákat, a kerettanterveket, az általános tantervi követelményeket, az oktatás szer-

vezeti feltételeit, a képzés kötelező személyi ellátottságának a meghatározását, a speciális nevelési igényű tanulók és az egészségileg hátrányos helyzetű tanulók oktatásának és a tehetséges tanulók oktatásának az elveit, valamint az iskolai oktatási program elkészítésére vonatkozó elveket. A képzési szintet elvégzett tanuló kompetenciaprofiljában a program közli az elérendő készségeket.

A program bevezetőjében leszögezi, hogy tudatosítani kell, hogy a magyar tanítási nyelvű iskolába járó diákok egy része a környezetétől sajátítja el a nyelvet, ugyanakkor nagyobb részük csak a szervezett oktatás keretén belül. A szlovák nyelv oktatásának alapstratégiája ezért a kommunikációalapú oktatás. Ez az alapelv feltételezi a nyelv tanításában a kognitív rész és az automatizációs folyamat megfelelő arányát. Az oktatásban tekintettel kell lenni a tanuló magával hozott anyanyelvi kódjára és ugyanakkor a kétnyelvű környezetben a tanulók által természetes módon elsajátított szlovák nyelvű kódra is. A program kidolgozója elméleti alapvetésként megállapítja, hogy a nyelv használata a kontextus követelményeinek megfelelően változik, ebből a szempontból a nyelv nem semleges eszköze a gondolkodásnak. Ezért a tanulók számára kiválasztott elsajátítandó témakörök hosszú távon befolyásolják a különböző helyzetek, célok, feladatok és szövegek megjelenési körét az oktatás és a számonkérés szempontjából (SISj ISCED2 2015: 6). A magyar tanítási nyelvű iskolák tanulói számára a szlovák nyelv elsajátításban ebből a szempontból a program három területet különböztet meg: a magánszféra, a közszféra és az oktatási szféra területét. A létrejövő beszédhelyzeteket minden területen több szempontból kell jellemezni, például az idő és a hely, az egyén, az esemény, a hely tárgyai, a tevékenység és az adott helyzetre vonatkozó szövegek szempontjából.

A program tartalmazza a tantárgy jellemzőit, céljait és feladatait, a kötelező tananyagtartalmakat és az elsajátítandó készségeket. A dokumentum szerzői, hasonlóan az alsó tagozatos tantárgyi programhoz, megállapítják, hogy a szlovák nyelv és irodalom tantárgy helye speciális a tantárgyak között, ezért társadalmi elvárás a szlovák nyelv ismerete, de a magyar nemzetiségű tanulóknak nem ez az anyanyelve és nem is az oktatás nyelve. Ezért a szlovák nyelvet idegen nyelvként kell tanítani. A tantárgy oktatásának kiindulópontja a kommunikáció-központúság, az életkor szintjének való megfelelés és a tananyag igényességének ehhez alkalmazkodó növelése, a kölcsönös tolerancia és demokrácia, a tanulók egyéni képességeinek, szociális és nyelvi háttérének teljes figyelembevételével (SjSI ISCED2 2015: 2). A szlovák nyelv oktatásának két szakasza van, az ötödik és hatodik (részben a hetedik) évfolyam középfaladó és haladó szintje, valamint a hetedik, nyolcadik és kilencedik évfolyam haladó és magasabb szintje. Míg az alsó tagozatos tantárgyi programban a negyedik, ötödik és hatodik osztály van egy szakaszként megjelölve, ebben a programban erre már nem történik utalás, és a tananyag sem tükrözi azt, hogy az alsó tagozattal egy egységet alkotna. A dokumentum felhívja a figyelmet arra, hogy az oktatás során figyelembe kell venni azt a tényt, hogy az általános iskola negyedik osztályának elvégzése után a szlovák nyelv ismerete a tanulók nyelvi környezete, anyanyelvi kifejezőképességük szintje, nyelvi képességeik és személyiségjegyeik függvényében eltérő lehet (SjSI ISCED2 2015: 2).

A tantárgy alapvető célja a szlovák nyelvű kommunikáció, vagyis hogy a tanulók képesek legyenek gondolataikat, érzéseiket kifejezni szóban és írásban ezen

a nyelven, valamint részt tudjanak venni eltérő szociális kontextusban zajló kommunikációban (SjSI ISCED2 2015: 3). A program közli és definiálja azokat a kompetenciákat, amelyeket a tantárgy oktatásával fejleszteni kell. A kommunikatív kompetenciák között a szerzők a következőket sorolják fel: értő hallgatás (*počúvanie s porozumením*), szóbeli szövegalkotás (*ústny prejav*), olvasás (*čítanie*), írásbeli szövegalkotás (*písomný prejav*), alapvető nyelvi kompetenciák (*základné jazykové kompetencie*), alapvető irodalmi kompetenciák (*základné literárne kompetencie*) (SjSI ISCED2 2015: 4–7). A program az öt évfolyamra lebontva határozza meg a tanítandó tananyagot, táblázatos formában közölve, a teljesítményi standard mellé mindig hozzárendelve a konkrét tananyagtartalmakat. Minden évfolyam tartalma három alegységből áll: kommunikáció és fogalmazás, nyelvi kommunikáció, irodalmi kommunikáció. Az egyes évfolyamok tananyagai ciklikusan bővülnek, vagyis a legtöbb tananyagrészt kibővítve megjelenik minden évfolyamban. A nyelvtani tananyagrészek esetében a kontrasztivitás elve érvényesül, a szerzők a magyar és szlovák nyelv bizonyos jelenségeinek összehasonlítását javasolják a jobb megértés érdekében.

Összefoglalva megállapítható, hogy a szlovák nyelv tantárgyi programot az Európai Unióban megfogalmazott idegen nyelvek elsajátítására kidolgozott ajánlásokat is figyelembe véve dolgozták ki. Ez szóhasználatában (például a semleges konnotációjú nyelvi kód kifejezés használatával) és nyelvszemléletében egyaránt kifejezésre jut. Figyelembe veszi a tanulók eltérő szociális, anyanyelvi és szlovák nyelvi háttérét. Az adott nyelvi és társadalmi helyzetből indul ki, a standard tananyagtartalomban a standard elsajátítandó ismeretek és készségek részben egyaránt jól elhatároltak a beszélt nyelvi és az olvasáshoz kötődő követelmények és az írásbeli készségek, logikus rendszerben követik egymást. A cél a másodnyelv elsajátítása, a közölt elméleti háttér közérthető módon vázolja azt az elméleti keretet, amelyben a másodnyelv oktatása sikeres lehet. A program természetesen nem tartalmaz módszertani útmutatót, és ilyen módszertani útmutató tudomásom szerint a mai napig nem készült el, így a nyelvoktatás megvalósításának mikéntje a pedagógus egyéni feladata marad. A tantárgyi programban szerepel ugyan az a kitétel, hogy az egyes tanegységek tartalma differenciálódik a diákok nyelvi szintje és egyéni fejlődési tempója szerint, de a követelményrendszer nem tartalmaz minimális és optimális kimeneti szinteket. Az éves szókincsbővülést aktívan használt 150 lexikai egység és 50–100 passzív lexikai egység elsajátításában határozza meg. A tanórák számát tekintve ez nem teljesíthetetlen javaslat, ugyanakkor ez a szókincs valószínűleg nem teszi lehetővé a nagyszámú irodalmi szöveg megértését, a feldolgozását pedig nehézkessé teszi. A szlovák irodalomból választott szövegek, szövegrészek feldolgozása anyanyelvi beszélőnek is feladatot jelent, a szókincs nagy részének ismerete mellett (l. a PISA- és Monitor-eredményeket).

3.3.4. A szlovákiai középiskolai képzésre vonatkozó állami oktatási program. *Szlovák nyelv és szlovák irodalom (ISCED 3)*

A gimnáziumok számára kidolgozott állami oktatási program szerkezete megegyezik az eddig tárgyalt állami programok szerkezetével. A bevezető rész tar-

talmazza az állami és az iskolai tantárgy program alapelveit, amelyek szerint az oktatási program demokratikus elvekre épülő kétszintű, curriculumtípusú oktatási program. Célja a tanulók kulcskompetenciáinak fejlesztése, a középszintű oktatást megelőző oktatási szintek eredményeire épülve (SjSI 2015: 3). A program meghatározza azokat a lehetőségeket az oktatási intézmények számára, amelyek szerint az intézményi oktatási programok az adott intézmény igényei szerint alakíthatók. A kötelező órakereten felül az állami oktatási programban a kötelezően megjelenő választható tantárgyak, a tantárgyak a speciális oktatási-nevelési igényű tanulók számára, kísérleti oktatási programok és az iskola oktatási programjának megfelelő tantárgyak sorolhatók be az intézményi oktatási programba (SjSI 2015: 4). Az oktatási dokumentum az egyén képességeinek sokoldalú kibontakoztatására helyezi a hangsúlyt, mind a személyes, mind a szakmai életében. Az iskola feladata többek között az, hogy felkészítse a tanulókat az életen át tartó tanulásra, a demokratikus értékek elsajátítására, a saját kultúrához és mások kultúrájához való pozitív viszony kialakítására. Az állami oktatási program meghatározza a képzési szintet elvégzett tanulók kompetenciaprofilját.

A tantárgyi program megfogalmazza a szlovák nyelv és szlovák irodalom tantárgy funkcióját, hangsúlyozva a tantárgy specifikus helyzetét a tantárgyak között, mivel a szlovák nyelv olyan célnyelv, amely lehetővé teszi a magyar nemzetiségűeknek a szlovák nemzettel és a többi nemzetiséggel való nyelvi érintkezést. Emiatt társadalmi elvárás a szlovák nyelv elsajátítása. A dokumentum szerzői azonban azt is hangsúlyozzák, hogy a tantárgy az idegen nyelvi tantárgyak közé tartozik, a szlovák nyelv nem a diákok anyanyelve és nem is az oktatás nyelve, és ez a tény meghatározza az oktatásban alkalmazott módszereket és témákat.

A dokumentum a tantárgy négy összetevőjét nevezi meg, ezek a nyelvtani, stilisztikai, társalgásbeli és irodalmi összetevők. A nyelvi cél a nyelvi eszközök automatikus használata szóban és írásban, a nyelv tudatos használatával egyidejűleg, és mindehhez az idegen nyelv oktatásának módszereit kell felhasználni.

A szerzők ebben a tantárgyi programban is leszögezik, hogy a diákok a szlovák nyelvet irányított formában, az oktatási rendszerben sajátítják el, és hogy tágabb környezetük nem „idegen” nyelvű (vagyis nem szlovák, hanem magyar nyelvű). Emiatt a magyar többségű nyelvterületen élő diákok számára a szlovák nyelv elsajátítása több nehézséget okoz, mint azoknak a diákoknak, akik nagyvárosban vagy szlovák többségű nyelvterületen élnek.

A programban az elsajátítandó tananyagok és készségek évfolyamok szerint vannak felosztva, külön a nyelvi-nyelvtani és külön az irodalmi rész. A nyelvi részben meghatározzák a társalgási témákat, majd az egyes témákhoz tartozó elsajátítandó készségeket. A témák az idegennyelv-elsajátítás hagyományos témái, mint a család, sport, egészség, divat és öltözködés, kultúra és művészet stb.

A felső tagozatos tantárgyi programhoz képest visszalépést jelent, hogy nincs meghatározva az elérendő nyelvi szint a közös európai nyelvi referenciakeretben. A nyelv nyelvtani szerkezete ezen a szinten már nem a szövegeken keresztül épül fel a diákok számára, a leíró nyelvtan kategóriái külön tananyagként jelennek meg, mélységében és terjedelmében a magyar nyelv tantárgy tananyagához hasonlóan. A program az előző két oktatási szinttől eltérően nem évfolyamokra le-

bontva határozza meg a tanítandó tananyagot. A táblázatos forma a gimnáziumok tantárgyi programjában is megmarad, a teljesítményi standard mellé mindig hozzárendelve a konkrét tananyagtartalmakat. A követelményrendszer három alegységből áll: kommunikáció és fogalmazás (értő hallgatás, beszéd, olvasás, szóbeli és írásbeli kifejezőképesség), nyelvi kommunikáció, irodalom és irodalmi kommunikáció. A szókincsbővítés mértéke expliciten nincs megfogalmazva. A tantárgyi program bevezetőjében megjelenik ugyan, hogy a szlovák nyelvet idegen nyelvi módszerekkel kell elsajátítani, már az első évfolyamban adottnak veszi a szlovák nyelv magas szintű ismeretét az elsajátítandó tananyag terjedelmét és mennyiségét illetően egyaránt. Az elsajátítandó minimális és optimális nyelvismereti szint ebben a tantárgyi programban sincs meghatározva. A kommunikációs témák már nem koncentrikusan bővülnek az egyes évfolyamokban, az egyes témák önálló témakörökként jelennek meg.

A szlovák nyelv és szlovák irodalom tantárgyból az érettségi kötelező, az érettségi feladatok felméri a diákok szövegértését, nyelvtani és irodalmi ismereteit. Annak ellenére, hogy a tantárgyi követelményrendszer adottnak veszi a diákok magas szintű nyelvtudását, a 2017-es év érettségi eredményei azt mutatják, az idegen nyelvi módszerek alkalmazásának hangsúlyozása ellenére alacsony szintű sikerességet mutat. Az érettségi tantárgyak értékelése százalékban történik. A szlovák nyelv és szlovák irodalom átlagos százalékos eredménye 43,8% volt²⁵ (2016-ban 48,6% volt). A végzős gimnazisták átlagos eredménye sem nevezhető jónak, de a szakközépiskolák tanulóinak eredménye még ennél is gyöngébb szintet mutatott: 37,5%. Ami különösen figyelemfelkeltő, hogy az érettségizők mintegy egyharmada 33,1%-nál alacsonyabb eredményt ért el. Hogy a gyenge eredmények oka a nyelvtudás hiánya, mutatja az a tény, hogy magyar nyelvből és irodalomból az átlagos eredmény 57,6% volt, a végzős gimnazisták 71,9%-ot, a szakközépiskolák 48,6%-ot értek el. A magyar középiskolák magyar tantárgyi teljesítménye összevetve a szlovák középiskolák eredményeivel, nagyfokú hasonlóságot mutat. A szlovák tanítási nyelvű középiskolákban a szlovák nyelv és irodalom tárgy átlagos eredménye 56,7%, a gimnazisták százalékos eredménye 70,4%, a szakközépiskoláké 51,8% volt. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy magyar tanítási nyelvű iskolákban nem az oktatás minőségével van általában probléma. (Sajnos a többi tantárgy eredményei – matematikából, angol vagy német nyelvből – az oktatás nyelve szerinti felosztásban nem elérhetők.)

4. Összefoglalás

A szlovák nyelv oktatása az elmúlt negyed évszázadban (sőt az azt megelőző időszakban is) a szlovákiai magyar oktatásügy neuralgikus pontját jelenti. A fentiekben a probléma összetettségének felvázolására tettem kísérletet. A tantárgyi oktatási programok elemzése azt mutatja, hogy a régóta követelt és a probléma fő

²⁵ Forrás: http://www.nucem.sk/documents//25/maturita_2017/vysledky_spravy/Tlac_sprava_Maturita_2017_15052017.pdf.

megoldásának tartott kommunikációalapú nyelvoktatás deklarált része az oktatási programoknak. Ellentmondás figyelhető meg azonban az általános elvek és a tananyagtartalmak, valamint az elvárások között.

Mindezt jól példázza az alábbi interjúrészlet:²⁶

Lengyel Zsuzsa a perbetei magyar alapiskola szlovák tanára.

Forrás: <http://www.deltakn.sk/szlovakoktatas-magolas-helyett-beszelgetes/>

- **Hogyan lehetne hatékonyabb az oktatás?**

Nagyon örülnék, ha idegen nyelvként lehetne tanítani a szlovákot, ez azt jelentené, hogy a versikéket és mondókákat felváltanák például a családdal és bemutatkozással kapcsolatos párbeszéd, jóval kevesebb nyelvtant kellené tanítani, s az irodalom órák számát is radikálisan lecsökkenteném. A lényeg a szókincs építésén lenne, s a pozitív kapcsolat kiépítésén – a nyelvet először meg kell szerettetni a gyermekkel, ha sikert kívánunk elérni.

- **Milyen visszajelzéseket kap az órákon? Nyűgként élik meg a szlovák tanulást?**

A számonkérés gyakori, sokat kell tanulni, az ilyen tantárgyak pedig szinte soha nem közkedveltek. A gyerekek gyakran félnek megszólalni, s ha valaki már egyszer megpecsételi valami pikáns megjegyzéssel a nyelvtudásukat, akkor nem lesz elég önbizalma a diáknak ahhoz, hogy merjen beszélni. Sajnos, a szlovák nyelvet szigorúbb mércével mérik, mint bármilyen másik nyelvet.

A széles körű szakma – az idegennyelv-oktatással foglalkozó szakemberek, a nyelvtudomány különböző ágaival foglalkozó nyelvészek – együttműködése csupán korlátozott mértékben valósult meg. A tankönyvek szerkezete, tartalma sem felel meg a korszerű idegen nyelvi tankönyvek iránt támasztott követelményeknek. Hiányoznak a szlovákiai magyarok és a szlovákiai magyar diákok szlovák nyelvtudására irányuló nyelvészeti kutatások. A mai napig nem készült el többek között olyan hibakatalógus, amely feltárná, hogy a szlovák nyelv mely vonásainak elsajátítása okozza a legnagyobb nehézséget. Hiányoznak azok a módszertani kézikönyvek is, amelyek a magyar nyelvtől leginkább eltérő nyelvi jelenségek megtanításához adnának segítséget. Az Állami Pedagógiai Intézet munkatársai által végzett kutatások eredményei, sőt azok iránya, tárgya sem váltak nyilvánossá, így nem épülhettek be a témával foglalkozó szakirodalomba sem. Az oktatási programok folyamatosan hivatkoznak a gyermek korához alkalmazkodó nyelvoktatásra, de az adott korosztályok szintjének nyelvismerete nincs feltárva, korosztály-specifikusan lebontva (jelen esetben ez alatt nem az osztályokra kidolgozott tananyagot értem) sehol nem jelenik meg. Nem megfelelő a szlovák szakos pedagógusok módszertani felkészítése sem. A magyar iskolában szlovák nyelvet oktató pedagógusok

²⁶ A komáromi régió heti lapjában 2016-ban megjelent rövid interjú részlete.

szakmai (módszertani és nyelvi) ismereteinek, a felsőfokú intézményekben folyó szakmódszertan jellegének felmérése további kutatásokat igényel.

Külön problémát jelent a többségi társadalom általános elvárása a nyelvtudás és nyelvhasználat területén a kisebbségek felé. Az egy nyelvváltozatot kiemelő társadalom az általa helyesnek tartott kifejezési módhoz rendeli a megszólaló egyéniségének értékét. Ha a nem anyanyelvi beszélő az ország nemzetiségének tagja, a többség részéről az elvárás az anyanyelvi szintű nyelvtudás. Az elvárásrendszer tovább bonyolítja, hogy a magyar nemzetiség után legnagyobb számú ruszin nemzetiség a szlovákot magas szinten beszéli.²⁷ Ily módon az a munka, amelyet a magyar nemzetiség tagjai a szlovák nyelv elsajátításába fektetnek, nem értéként kezelődik, hanem a – közelebbről nem meghatározott tökéletességet számon kérve – leértékelődik. Mint minden oktatási rendszer, a szlovákiai is adott társadalmi, politikai keretek között létezik. A jelenlegi társadalmi-politikai keret, amelyben Szlovákia deklaráció szintjén többnemzetiségűként jelenik meg, a nemzetállam építését tűzte ki célul. Ebben a keretben az asszimilációban érdekelt nacionalizmus hol bújtatottan, hol nyíltan, folyamatosan jelen van, és így a magyar kisebbségen számonkérhető államnyelvtudás kiváló eszköz az asszimilációt elősegítő törekvések számára.

SZAKIRODALOM

- Berényi József 1994. *Nyelvországglás. A szlovákiai nyelvtörvény történelmi és társadalmi vonatkozásai*. Fórum Alapítvány, Pozsony.
- Cúth Csaba 2011. A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és megvalósulásának körülményei a szlovákiai helyi önkormányzatokban 1999 és 2011 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XII/2: 59–86.
- Gadušová, Zdenka 2015. Alternatív módszerek alkalmazásának lehetősége a szlovák nyelv oktatásában magyar tanítási nyelvű iskolákban. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická Fakulta–Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nitra–Nyitra.
- Glovňa, Juraj 2015. A nyelvtan funkciója a szlovák mint idegennyelv-oktatásában. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická Fakulta–Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nitra–Nyitra.
- Gyuricsek Piroska 2003. Analýza k implementácii Európskej charty regionálnych alebo menšinoých jazykov. In: Jarábik Balázs – Tokár Adrián (eds.): *Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. State of Minority Legislation in Slovakia 2001/2002*. Bratislava, 47–74.
- Kázmér Klára 2017. The Comparison of PISA Survey Results of Slovakia and Hungary. In: Karlovitz János Tibor (ed.): *Differences in Pedagogical Theory and Practice*. International Research Institute, Komárno, Slovakia, 35–42.
- Kollár–Priklerová 1999 (eds). *O problematike používania jazykov národnostných menšín* [A nemzetiségek nyelvhasználatának problémájáról]. Kalligram, IVO, Nadácia Projekt etnických vzťahov, Bratislava.

²⁷ Ennek okai többek között a ruszin nyelv nagyfokú hasonlósága a szlovák nyelvhez, a ruszin iskolákban csak a ruszin nyelvi óra ruszin nyelvű, a nemzetiség alacsony létszáma, nyelvhasználati színtereinek szűk volta és a ruszin nyelvet beszélő anyaország hiánya. Mindezek a tényezők a ruszin nemzetiség esetében a nyelvcserre felé mutatnak.

- Kozmács István 2015. *Funkcionális alapú kisebbségi anyanyelvoktatás mint az államnyelv sikeres oktatásának feltétele*. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, Filozofická Fakulta – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Nitra–Nyitra, 129–36.
- Lanstyák István 1999. Az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 1/2: 75–83.
- Misad Katalin 2009. A kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezések Szlovákiában, Finnországban és Dél-Tirolban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 4: 77–84.
- Morvai Tünde 2014. A TIMSS- és PIRLS-vizsgálatok eredményei szlovákiai magyar viszonylatban. *Kisebbségkutatás* 4: 158–74.
- Pekarovičová, J. (ed.) 2002. *Slovenčina ako cudzí jazyk – zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v Bratislave*. STIMUL, Bratislava.
- Pekarovičová, J. 2004. *Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky*. STIMUL, Bratislava.
- Pekarovičová, J. – Žigová, Ľ. – Mošaťová, M. 2007. *Vzdelávací program. Slovenčina ako cudzí jazyk. Jazykový kurz v kontaktnej a dištančnej forme*. SAS FF UK, Bratislava.
- Pekarovičová, Jana 2004. Metodika. In: *Slovenčinár 2004. Celoštátna slovenská samospráva*. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/slovencinar_2004/pages/001_obsah.htm. (Letöltés ideje: 2017. 07. 04.)
- Puskás Tünde 2000. Nyelv, identitás és nyelvpolitika Európában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 1. Somorja. <http://forumszemle.eu/2000/06/02/puskas-tunde-nyelv-identitas-es-nyelvpolitika-europaban/>. (Letöltés ideje: 2017. 07. 04.)
- Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Kalligram, Pozsony.
- Sedláková, Mariana a kol. 2013. *Slovenčina pre cudzincov. Pracovné listy*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta. Košice.
- Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou*. UK v Bratislave, Centrum ďalšieho vzdelávania útvar jazykovej a odbornej prípravy cudzincom a krajanov. Bratislava, 2015.
- Šutaj Stefan – Sáros Anka 2009. A nemzeti kisebbségek helyzete 2008-ban Szlovákiában. In: Lelkes Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában*. Somorja, 7–41.
- Szabómihály Gizella 1998. A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellemzői (Cseh)Szlovákiában 1918–1998 között. In: Filep Tamás Gusztáv – Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1998. I*. Budapest, 132–97.
- Szabómihály Gizella 1999. Törvény és gyakorlat: a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény tükrében. *Irodalmi Szemle* 43/9–10: 154–70.
- Szabómihály Gizella 2000/2002. Törvény és gyakorlat: a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény tükrében. In: Lanstyák István – Szabómihály Gizella (szerk.): *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Pozsony, 48–62.
- Szabómihály Gizella 2006. A szlovák nyelvpolitika és a kisebbségek anyanyelvhasználati lehetőségei és törekvései. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny* IV/2: 43–49.
- Szabómihály Gizella 2013. A közoktatással összefüggő néhány fogalom magyar megnevezéséről 1. *Katedra*, 2013 november.
- Szabómihály Gizella 2014. A közoktatással összefüggő néhány fogalom magyar megnevezéséről 2–3. *Katedra*, 2014 szeptember.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2015. *Az államnyelv mint L2 oktatása kisebbségi tanulók számára – funkcionális megközelítése*. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, Filozofická Fakulta–Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Nitra–Nyitra, 117–28.
- Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, Filozofická Fakulta–Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Nitra–Nyitra.

- Vaňko, Juraj 2015. A szlovák nyelv mint nem anyanyelv elsajátításának nyelvészeti és nem nyelvészeti aspektusai. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická Fakulta–Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Nitra–Nyitra.
- Vass Ágnes 2013. A kisebbségi nyelv használata Szlovákiában. *Létünk* 2013/különszám, 72–91.
- Vogl Márk 2009. A Nyelvi Karta szlovákiai alkalmazásának problémái. *Regio* 1: 18–60.
- Žigová E.– Vojtech. M. (eds.) 2011. *Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach – zborník*. Univerzita Komenského, SAS, Bratislava.

DOKUMENTUMOK

- Tretia správa o stave používania štátneho jazyka na území Slovenskej republiky file:///E:/3. Sprava_o_SJ-2016_aj_s_prilohami%20(1).pdf
- Slovenský jazyk a slovenská literatúra – primárne vzdelávanie. http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/sjsl_pv_2015.pdf
- Slovenský jazyk a slovenská literatúra – nižšie stredné vzdelávanie
http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/sjsl_nsv_05_12_2014.pdf
- Slovenský jazyk a slovenská literatúra – gymnázium so štvorročným vzdelávacím programom.
http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/slovensky_jazyk_a_slovenska_literatura_g_4_r.pdf

Vančo Ildikó

habilitált egyetemi docens
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

SUMMARY

Vančo, Ildikó

**The teaching of the Slovak language in schools with Hungarian
as the language of instruction in Slovakia: General overview**

The present study examines the characteristics of the teaching of the Slovak language in schools with Hungarian as the language of instruction in Slovakia, analyzing the factors that affect the teaching process and discussing the legal framework of education in Slovakia. It also looks at the teaching of Slovak as a foreign language and outlines the context of teaching Slovak as a state language, comparing the two in detail. An analysis of the place of the Slovak language among the school subjects is also provided, together with an outline of the national school curriculum of the teaching of Slovak Language and Slovak Literature, as it is regulated by law in Slovakia, at the various educational levels.

Keywords: Hungarian minority in Slovakia, education, Slovak language, state language